

2018/2
Volume: IX
Number: 20
ISSN 2146-4901

2018
2

2018/2
Cilt: IX
Sayı: 20
ISSN 2146-4901

ŞIRNAK UNIVERSITY
JOURNAL OF DIVINITY
FACULTY

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2018/2 Cilt/Volume: IX Sayı/Number: 20
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO Host: Academic Search Ultimate** veritabanında tam metin olarak,
Ayrıca **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler veritabanı, **ASOS, İSAM** ve **SOBIAD** Sosyal Bilimler Atf Dizini
tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi A. Yasin TOMAKİN, Arş. Gör. Mustafa YILDIZ, Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim AYĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi RENÇBER

Dr. Öğr. Üyesi M. Muhdi GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şükrü ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Arş. Gör. Talip DEMİR

Öğr. Gör. Şehmus ÜLKER

Redaksiyon / Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Ağustos 2018 / August 2018

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Yayın dili Türkçedir. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Anadolu'nun İlim ve Tasavvuf Hayatında Öne Çıkan Berzencî Ulemâsı

Abdulcebbar KAVAK*

Öz

Anadolu pek çok kültür ve medeniyetin harman olduğu bir coğrafyada yer almaktadır. Toplumsal hayatta dinin başat rol oynadığı Anadolu toprakları, İslamî müesseselerin yayılmaya başlamasıyla yeni bir döneme girmiştir. Abbasi ve Selçuklu sonrası Osmanlı döneminde giderek artan medreseler ve tekkeler, ilim ve tasavvufu toplumun en gözde unsurları haline getirmişlerdir. Bu süreçte ilmi ve tasavvufi birikimleriyle Anadolu'da kültürel hayata dinamizm katan pek çok ilmiye sınıfı mensubundan bahsedilmektedir. Aslen Iraklı olan Berzencî ulemasından da Anadolu'daki bu dinî-tasavvufi hareketliliğin içinde yer alanlar az değildir. Yavuz Sultan Selim'in takdirini kazanan Şeyh Mekkî Efendi, Sultan İkinci Mahmud'un hocası Harputlu Abdurrahman Efendi ve Kastamonu Kadısı Seyyid Ahmed Faiz, Anadolu'da yaşayan Berzencî ulemâsı içinde en çok öne çıkanlardır. Bu makalede Berzencî ulemasından adı geçen üç etkin şahsiyetten bahsedilecek ve Anadolu'nun ilim kültür hayatına katkıları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Berzencî ulemâsı, ilim, tasavvuf, Şeyh Mekkî Efendi, Abdurrahman Harputî, Ahmed Faiz Berzencî.

The Featured Barzanji Scholars in Anatolia's Science and Sufi Life

Abstract

Anatolia is located in a geography where many cultures and civilizations are blended. Anatolian lands, where religion plays a dominant role in social life, have entered a new phase with the spread of Islamic institutions. During the Ottoman period after the Abbasi and Seljuk periods, the increasing number of medresses and lodges, science and mysticism have become the most popular elements of the society. In this process, it is mentioned that there were many scholars with their scientific and mystical knowledge, who increased the quality of cultural life and add dynamism in Anatolia. There are a large number of those who were among Barzanji scholars of Iraq and involved in this religious-Sufi movement in Anatolia. Sheikh Maqqî Efendi who won the appreciation of Yavuz Sultan Selim, Harputlu Abdurrahman Efendi teacher of Sultan Mahmud II, and Sayyid Ahmed Faiz, Qadi of Kastamonu, are the most prominent figures in the Barzanji scholars living in Anatolia. In this article, we will talk about the mentioned three active figures among Barzanji scholars, their contributions to science and culture life of Anatolia will be discussed.

Keywords: Anatolia, Barzanji scholars, science and mysticism, Maqqî Efendi, Abdurrahman Harputî, Ahmed Faiz Barzanji.

Makale gönderim tarihi: 12.03.2018, kabul tarihi: 18.05.2018.

* Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf A. B. D.
ORCID: 0000-0002-1846-549
akavak@agri.edu.tr

Atıf: Kavak, Abdulcebbar. "Anadolu'nun İlim ve Tasavvuf Hayatında Öne Çıkan Berzencî Ulemâsı". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Ağustos 2018): 421-430.

Şırnak Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dergisi

2018/2 yıl: 9 cilt: IX sayı: 20

Giriş

Anadolu'nun zengin kültürü hayatın her alanında kendini göstermektedir. Asırlarboyu ilim ve maneviyat adına Anadolu'da kurulan medreseler ve tekkeler ile bu eğitim öğretim kurumlarında faaliyet yürüten âlim ve mutasavvıfların gayretleri takdire şayandır.

Bu meyanda Anadolu'daki faaliyetleriyle öne çıkan Molla Güranî, Davud-i Kayserî, Mevlana Celaleddin-i Rûmî, Sadreddin Konevî, Ebussuud Efendi gibi çok sayıda ilmiye ve sûfiye sınıfı mensubu bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Irak'ın kuzeyinde etkin olan Berzencî ulemasından da telifat, tedrisat ve irşad faaliyetleriyle Anadolu'nun ilim ve tasavvuf hayatına katkıda bulunanların sayısı az değildir. Bu şahsiyetlerden Osmanlı Sultanı Yavuz Selim'in saygı gösterdiği Şeyh Mekki Efendi, İkinci Sultan Mahmud'un hocası Harputlu Abdurrahman Efendi ve Sultan Beşinci Mehmed zamanında Kanuni Esası üzerine yazdığı *el- Hablü'l-metîn fi tatbiki'l-Kânûni'l-Esâsi maaş-şer'i'l-mübîn* adlı eserindeki mütalaalarıyla padişahın uygulamalarına destek veren Seyyid Ahmed Faiz Berzencî isimleri en çok bilinenlerdir. Berzencî alimlerinin Sünnî kimlikleriyle Osmanlı devletine verdikleri destek ve her dönem üst düzey ilmiye sınıfı mensupları olarak ifa ettikleri vazifeler, onları bu makalede ele almamıza sevk eden başlıca amillerdir.

1. Berzencî Ailesi

Kübreviyye tarikatı şeyhlerinden Seyyid Ali Hemedânî'nin iki oğlu Seyyid Musa ve Seyyid İsa'nın Şehrezor vilayetinde bulunan Berzence köyüne yerleşmesiyle aile, Berzencîler olarak anılmaya başlanmıştır. Berzencîler hem soylarının Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'e dayanması hem de kurdukları medreselerde ilim, tedrisat ve irşad faaliyetleriyle uğraşmaları sebebiyle Şehrezor halkı arasında saygın bir konum elde etmişlerdir. *Bahrü'l-ensâb bi şumûli'l-ecdâd* ve *Binemâleyê Zanyârân* adlı eserlerde aile mensupları ve faaliyetlerinden genişçe bahsedilmektedir.¹

1 Bk. Şeyh Mahmûd Şorice, *Bahrü'l-ensâb bi şumûli'l-ecdâd* (Süleymaniye Bingey Jin Kütüphanesi Yazma Eser-

Berzencî ailesi özellikle Osmanlı döneminde hem Şehrezoru yöneten Kürt mutasarrıfları hem de devlet ricali nezdinde muteber bir yer edinmişlerdir. Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî (ö. 1242/1827)'nin hocaları olan Seyyid Abdülkerim Berzencî (ö. 1213/1798) ve kardeşi Seyyid Abdürrahim Berzencî (ö. 1215/1800) ile aynı aileden Şeyh Ma'rûf Berzencî (ö. 254/1839), Süleymaniye şehrinde Baban beylerinden Abdurrahman Paşanın adını taşıyan Medresede uzun yıllar baş müderris olarak görev yapan Berzencî âlimleridir.²

Berzencî ailesinin en çok tanınan mensupları arasında Irak'ta Seyyid Musa Berzencî, Seyyid İsa Berzencî, Seyyid Baba Resûl Berzencî, Seyyid Muhammed el-Medenî el-Berzencî, Muhammed Berzencî (Kibrît-i Ahmer), Şeyh Hasan Gelezerdî, Şeyh İsmail Vulyânî, Şeyh Ma'rûf Berzencî, Kâke Şeyh Ahmed Berzencî ve Kürdistan Kralı ilan edilen Hafid Berzencî,³ Anadolu'da Şeyh Mekkî Efendi, Abdurrahman Harpûti ve Kastamonu Kadısı Ahmed Faiz Berzencî yer almaktadır.

2. Berzencî Ailesinin İlim ve Tasavvuf Alanına Katkıları

Irak'ın saygın ve nüfuzlu ailelerinden biri olan Berzencîler, kendilerini Seyyid Ali Hemedânî (ö. 786/1385)'nin torunları olarak ifade ederler. Hemedan bölgesinin en aktif mutasavvıflarından biri olan Seyyid Ali Hemedânî, aynı zamanda velud bir âlimdir. Farsça ve Arapça onlarca eser telif etmiştir.⁴ Eserleri arasında Farsça olarak kaleme aldığı *Zahîretü'l-mülûk* ilmiye sınıfı arasında en yaygın olanıdır.

Seyyid Ali Hemedânî'nin hem ilmî hem de tasavvufî kimliğini kendisinden sonra çocukları devam ettirmişlerdir. Çocuklarından Seyyid İsa Berzencî ile onun soyundan gelen âlimler, Irak'ın kuzeyinde açtıkları medreseler ve zaviyeler yoluyla bu ilmî ve tasavvufî geleneği sürdürmüşlerdir.

Kübreviyye tarikatının Hemedaniyye şubesinin kurucusu olan Seyyid Ali Hemedânî,⁵ tarikatın İran, Türkistan ve Keşmir bölgelerinde yayılmasında büyük rol oynamıştır.⁶ Seyyid Ali Hemedânî'nin Irak'ta Şehrezor bölgesine yerleşen çocuklarından Seyyid Musa ve Seyyid İsa Berzencî, Kübreviyye-Hemedânîyye tarikatının Berzencîyye ve Nurbahşiyye kollarını Irak İran sınır boyunda daha çok Kürtçenin Soranice lehçesini konuşan Kürt aşiretleri arasında yaymışlardır.⁷ Kübreviyye tarikatını temsil eden Berzencî meşayihü içinde Seyyid Musa Berzencî, Seyyid İsa

ler Bölümü); Abdülkerim Müderris, *Binemâleye Zanyârân* (Tahran: Çaphâne-i Ânâ, 1389), 195-271.

2 Abdülkerim Müderris, *Ulemâunâ fi hidmeti'l-ilmî ve'd-dîn* (Bağdat: Dâru'l-Hürriyye, 1983), 285-286, 321.

3 Müderris, *Ulemâunâ*, s. 95 vd. ; Nazdar Celil Mustafa, *Devru'l-'ulemâ'il-Kurd fid-Devleti'l-Osmâniyye* (Erbil: Matbaatu Hacı Haşim, 2013), 25-26.

4 Bu eserler için bkz. Abdülrakip Arslan, *Emîr-i Kebîr Seyyid Ali Hemedânî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2017), 121-172.

5 M. Kemaleddin Harîrizâde, *Tibyânü vesâilî'l-hakâyık fi beyân-ı selâsili't-tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 432, 256a

6 Tahsin Yazıcı, "Hemedânî, Emîr-i Kebîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 17 (İstanbul: TDV Yay., 1998), 186.

7 Harîrizâde, *Tibyân*, 258a

Berzencî, Seyyid Abdülkerim Berzencî, Seyyid Kâbil Berzencî, Seyyid Baba Resûl Berzencî yer almaktadır.⁸

Berzencîlerin tasavvuf alanına katkısı sadece Kübreviyye tarikatıyla sınırlı değildir. Kâdiriyye, Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatları ile Kâkaiyye ve Berzenciyye gibi heterodoks tasavvufî yapılanmalar içinde de Berzencî ailesi mensupları öne çıkmaktadır.

Şehrezor bölgesinde Kâdirîlik dendiğinde ilk akla gelenler Berzencîlerdir. On altıncı yüzyıldan itibaren Bağdat'ta postnişin olan Kâdirî şeyhlerinden el alan aile mensupları, Kâdirîliğin Şehrezor bölgesinde yayılmasına öncülük etmişlerdir. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde sadece Şehrezor'da değil Kuzey Irak'ın hemen her tarafında en yaygın tarikat Kâdiriyye olmuştur. Kâdirî şeyhleri olarak faaliyet yürüten Berzencîler içinde Seyyid İsa el-Ahdab el-Berzencî (ö. 946/1540), Seyyid Kalender el-Berzencî (ö. 951/1545), Seyyid Ali Venderîni (ö. 1080/1669), Seyyid Muhammed en-Nüdehî (ö. 1126/1714), Seyyid İsmail Vulyânî (ö. 1158/1745), Seyyid Hasan Gelezerdî (ö. 1175/1762), Şeyh Ma'rûf en-Nüdehî el-Berzencî (ö. 1254/1839) ve Kâke Şeyh Ahmed Berzencî (ö. 1305/1888) bulunmaktadır.⁹

Berzencî ailesinin Halvetiyye tarikatına mensubiyeti Kübreviyye ve Kâdiriyye tarikatları kadar uzun süreli ve köklü olmamakla beraber, bir süre Halvetîliği de Şehrezor bölgesinde yaymışlardır. Halvetî kimliğini taşıyan aile mensupları arasında Seyyid Abdüsseyyid Berzencî (ö. 946/1540) ve Seyyid Baba Resûl Berzencî (ö. 1056/1647)'nin adı geçmektedir.¹⁰

Nakşibendiyye tarikatı Berzencî ailesinin on dokuzuncu asrın ilk çeyreğinde mensup olduğu son tarikattır. Şehrezorun Caf aşiretine mensup olan Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî'nin başlattığı irşad faaliyetleri sonrası Berzencî ulemasından Süleymaniye ve Bağdat'ta yaşayan bazı aile fertleri Mevlânâ Hâlid'e intisap ederek Nakşibendîliğe dâhil olmuşlardır. Bunlar Seyyid Abdülkadir Berzencî, Seyyid Ahmed el-Berzencî, Seyyid İsmail Berzencî ve Seyyid Abdülatif b. Abdürrahim el-Berzencî'dir.

Berzencîlerin tasavvufî kimlikleri sadece Sünnî tarikatlarla sınırlı kalmamış heterodoks tasavvufî hareketlerde de öncü rol oynamışlardır. Bunlardan Seyyid İshak Berzencî diğer adıyla Sultan Sahhak Kâkailiğin Şehrezor bölgesinde en büyük temsilcisi olurken, Kerkük ve çevresinde bilinen Berzenciyye tarikatının kurucusu Seyyid Hasan Berzencî bir diğer aile mensubu olarak Türkmenler arasında son derece saygın bir yer edinmiştir.¹¹

8 Abdulcebbar Kavak, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak'ta Tasavvuf (17. Yüzyıl)* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2016), 122.

9 Müderris, *Ulemâunâ*, 74 vd.

10 Müderris, *Binmâleyê Zanyârân*, 216; Abdülmecid es-Selefi, İbrahim ed-Duskî, *İkdu'l-Cümân fî Terâcimi'l-'Ulemâi ve'l-Udebâi'l-Kurd ve'l-Mensûbine ilâ Muduni ve Kura'l-Kurdistan* (B.A.E: Dâru'l-Asâle ve't-Turâs, 2008), 2: 172.

11 Muhammed Cemil Rojbeyânî, *Dâkûk* (Bağdat: Matbaatü'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-İrakî, 1983), 446.

3. Anadolu'da Bilinen Berzencî Âlim ve Mutasavvıfları

Osmanlı Devleti kurduğu Nakibü'l-Eşraflık müessesesi ile Seyyid ailelerin tespiti ve saygınlıklarının korunmasına yönelik bir yol takip etmiştir. Aslen Seyyid olan Berzencîler de, Osmanlının bu ilgi ve desteğine mazhar olmuşlardır. On dokuzuncu yüzyıl Berzencî seyyidlerinden Şeyh Marûf el-Berzencî (ö. 1254/1839) Sultan Üçüncü Selime manzum bir mektup yazarken,¹² oğlu Kâke Şeyh Ahmed Berzencî, padişah tarafından İstanbul'a davet edilmiştir.¹³

Anadolu'da özellikle ilmiye sınıfı arasında isimleri öne çıkan Berzencî ulemâsı, siyasî konularda genellikle Osmanlı sultanlarına destek olmuşlardır. Bu şahsiyetlerden biri Nureddin Abdurrahman Câmî'nin talebesi olan ve Şeyh Mekkî olarak bilinen Muhammed b. Müzafferüddin Muhammed'dir. Uzun yıllar İbnü'l-Arabî'nin eserleri üzerine yaptığı okumalarla tanınan ve alanında uzman olarak bilinen Şeyh Mekkî Efendi, Yavuz Sultan Selim döneminin seçkin âlimleri arasında yer almıştır. Bu nedenle Yavuz Sultan Selim İbnü'l-Arabî'yi müdafaa sadedinde bir eser telif edilmesini istemiş ve bu işle Şeyh Mekkî Efendi'yi görevlendirmiştir. O da *el-Câ nibü'l-garbî fi halli müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî* adlı Farsça eserini kaleme almıştır.

Berzencî ailesinden bir diğer şahsiyet Harputlu Abdurrahman Efendi'dir. Sicilli Osmani'de "Kürt Hoca" lakabıyla tanıtılan¹⁴ Abdurrahman Efendi, İkinci Mahmud'un hocası ve huzur derslerinin otuz yıllık müdavim âlimlerindedir. Harputî'nin diğer önemli bir yönü ise, Anadolu'nun ilim kültür ve siyasî hayatında saygın bir yere sahip olan muhaddis ve mutasavvıf Nakşibendî şeyhlerinden Ahmed Ziyaeddin Gümüştanevî'nin hocası olmasıdır.¹⁵

Kastamonu Kadısı Seyyid Ahmed Faiz Berzencî de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da görev yapmış Berzencî âlimlerindedir. Seyyid Ahmed Faiz, görev icabı Kastamonu, Edirne ve İstanbul'da bulunmuştur.¹⁶

Berzencîlerden bir diğer şahsiyet Bayazıt Sancağına yerleşen Seyyid Muhammed Berzencî'dir. Aile şeceresi Seyyid Hasan Gelezerdî'nin kardeşi Seyyid İsmail Vulyânî'ye dayanan Seyyid Muhammed hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat onun Kâdiriyye tarikatı mensubiyeti ve ilmi kimliğiyle Bayazıt Sancağında saygın bir yer edindiği açıktır. Kabri Ahmed-i Hanî'nin türbesinde bulunmaktadır.

12 Komisyon, *el-Amâlu'l-Kâmile li-Şeyh Maruf el-Berzencî el-Kürdî*, thk. Baba Ali b. Şeyh Ömer Karadâği, Mahmûd Ahmed Muhammed, Muhammed Ömer Karadâği (Bağdat: Matbaatü'l-Âni, 1984), 1: 313-323.

13 Muhammed Ali Süveyrikî, *Mu'cemu'l-Âlâmî'l-Kürd* (Süleymaniye: Binkey Jin, 2006), 558.

14 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, haz. Nuri Akbatar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 1: 92.

15 İrfan Gündüz, *Gümüştanevî Ahmed Ziyâüddin* (İstanbul: Seçil Ofset, ts.), 24.

16 Müderris, *Ulemâunâ*, 84.

4. Anadolu'nun İlim ve Tasavvuf Hayatında Etkili Olan Berzencî Ailesi Mensupları

Osmanlı döneminde müderrislik, kadılık, müftülük yahut irşad gibi farklı görevler münasebetiyle Anadolu'da bulunan ve bir kısmı orada vefat eden çok sayıda Berzencî ailesi mensubundan bahsedilebilir.

Bunlardan Şeyh Mekkî Efendi, Harputlu Abdurrahman Efendi ve Kastamonu Kadısı Ahmed Faiz Efendi devlet ricali ve ilmiye sınıfı mensupları arasında çok saygın bir yer edinmeyi başarmışlardır.

4.1. Şeyh Mekkî Efendi

Şeyh Mekkî Efendi, Berzencî ailesinin Anadolu'ya gelen ilk mensuplarından- dır. Asıl adı Muhammed b. Müzafferüddin Muhammed b. Hamidüddin Abdul- lah'tır. Doğum yeri ve tarihi hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Fakat onun Nakşibendiyye tarikatı mensuplarından Nureddin Abdurrahman Câmî'nin talebesi olduğu bilgisinden yola çıkarak İran'da doğduğu ve Herat civarında yaşa- dığı tahmin edilmektedir.¹⁷

15. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren İran ve Azerbaycan bölgelerinden Ana- dolu'ya getirilen yüzlerce âlim ve sanatkâr içinde Şeyh Mekkî Efendi de bulunmak- tadır.¹⁸ Fatih Sultan Mehmed'in takdir ve saygısına mazhar olan Abdurrahman Câmî'nin Anadolu'ya gelmek istediği fakat yaşadığı bölgenin siyasi şartlarından dolayı buna fırsat bulamadığı bilinmektedir.¹⁹ Bu nedenle onun talebesi olan Şeyh Mekkî Efendi'nin özellikle seçilmiş olabileceği de kuvvetle muhtemeldir.

Yavuz Sultan Selim döneminde Edirne'de ikamet eden Şeyh Mekkî Efendi, Ya- vuz Sultan Selim'in talebi üzerine İbnü'l-Arabî'yi tenkit edenlere karşı bir müdafaa niteliğinde olan *el-Cânibü'l-garbî fi halli müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî* adlı Farsça eserini kaleme almıştır. Bu eser Türkçe ve Arapça'ya tercüme edilmiştir.

Şeyh Mekkî Efendi'nin bu eserini Ahmed Neylî Efendi (ö. 1161/1748) *el-Faz- lu'l-vehbî fi tercümeti'l-cânibi'l-garbî* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Şeyh Mekkî Efendi gibi Berzencî ailesine mensup olan Muhammed b. Abdürresul el-Medenî (ö. 1103/1691) ise *el-Câzibü'l-gaybî ale'l-Cânibi'l-Garbî* adıyla eseri genişleterek Arapçaya tercüme etmiştir.²⁰

Şeyh Mekkî Efendi 926/1519 yılında vefat etmiştir.²¹

17 Şeyh Mekkî Efendi, *İbn Arabî Müdafası*, çev. Ahmed Neylî Efendi, haz. Halil Baltacı (İstanbul: Gelenek Yay., 2004), 26.

18 Şeyh Mekkî Efendi, *İbn Arabî Müdafası*, 26.

19 Hüseyin b. Ali el- Kâşifi, *Reşehâtu Aynî'l-Hayât fi Menâkibi Meşâyihî't-Tarikati'n-Nakşebendiyye ve Âdâbihimi'n- Nebeviyye ve Esrârihimi'r-Rabbâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 204.

20 Şeyh Mekkî Efendi, *İbn Arabî Müdafası*, 28; Müderris, 'Ulemâunâ, 494.

21 Şeyh Mekkî Efendi, *el-Cânibü'l-Garbî fi Halli Müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî*, thk. Necib Mayil Herevi (Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1364), 23.

4.2. Harputlu Abdurrahman Efendi

Abdurrahman Harputî 1756 yılında Elâzığ'a bağlı Sivrice ilçesinin Çöke köyünde doğmuştur. Tam adı Abdurrahman b. İbrahim Harpûtî'dir. Kendisinden "Kürt hoca" yahut Sâdât-ı Berzenciyyeden Abdurrahman Harpûtî diye bahsedilir.²²

Abdurrahman Harpûtî henüz beş yaşında iken Kur'an öğrenmeye başlamıştır. Kur'an'ı amcası Muhammed b. el-Hâc Ali Efendi'nin yanında hatmetmiştir. Harput'ta başladığı medrese eğitimine Diyarbakır'da devam etmiştir. Diyarbakır'da Arapça ve İslamî ilimler alanlarında tanınmış bazı hocalardan ders okuduktan sonra İstanbul'a gitmiş ve medrese tahsilini ikmal etmiştir. Okuduğu dersler içinde Sarf, Nahiv, Fıkıh, Hadis, Tefsir, Akaid, Faraiz, Mantık yer almaktadır. Daha sonra Şam'a giderek hadis alanında ciddi bir eğitimden geçmiştir. Şam'da zamanın Ebû Hanifesi olarak bilinen ve Baalbek müftüsü olarak da tanınan Muhammed Hibetullah b. Muhammed ed-Dimaşki'den hadis icazeti almıştır.²³

Abdurrahman Harpûtî'nin ders aldığı hocaları içinde isimlerini tespit edebildiklerimiz şunlardır:²⁴

1. Muhammed b. el-Hâc Ali Efendi
2. Muhammed el-Antakî
3. Kurşûnî Mustafa Efendizâde Hacı Ömer Efendi
4. Mevlânâ Osman Siverekî
5. Payasî Hacı Ömer Efendi
6. Âmid müftüsü Hacı Hasan Efendi
7. Abdurrahim b. Yusuf el-Evlevî
8. Mahmud b. Ahmed el-Mar'aşî
9. Muhammed Nebîh Efendi
10. Muhammed Hibetullah b. Muhammed ed-Dimaşki
11. Müftüzâde Seyyid Muhammed Sâdık Erzincânî
12. İlginli Hüseyin Efendi

Medrese tahsilinin ardından tasavvufî eğitimini de aksatmayan Abdurrahman Harpûtî, Nakşibendî şeyhi Seyyid Muhammed Sâdık Erzincânî'nin yanında tasavvufî eğitim almıştır. Hocası Erzincânî'den aldığı irşad izni ile²⁵ sahip olduğu müderrislik kimliğini, Nakşibendî şeyhliği ile taçlandırmıştır.

İstanbul'da padişah hocalığına kadar yükselen Abdurrahman Harpûtî, 1228/1813-1267/1851 yılları arasında yaklaşık 38 yıl Huzur Derslerine katılmış-

22 Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1: 93.

23 Abdurrahman Harpûtî, *Mustafa Nümâi b. Ahmed Harpûtî'ye Verdiği İlim İcazeti*, Milli Ktp., 235/1983, 4a-6a.

24 Harpûtî, *Mustafa Nümâi*, 4a-7b.

25 Gündüz, *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâüddin*, 28.

tır.²⁶ Sultan İkinci Mahmud'un hocası olan Abdurrahman Harpûtî'nin bu makama gelişinde Ayasofya Camiinde Saraya ait ilan panosuna yazılan bir soruya verdiği isabetli cevabın etkisi büyüktür.²⁷ Abdurrahman Harpûtî, Vaka-i Hayriye olarak bilinen Yeniçeri ocaklarının kaldırılması hadisesinde padişah ve devlet erkânına verdiği destek ve teşvikle bu konumunu güçlendirmiştir.

Abdurrahman Harpûtî 1267/1851 yılında vefat etmiştir. Kabri Eyüpte İmaret içinde bulunmaktadır.²⁸

4.3. Kastamonu Kadısı Ahmed Faiz Berzencî

Berzencî ailesinin Anadolu'da en çok tanınan mensuplarından biri olan Seyyid Ahmed Faiz, 1258/1842 yılında Karadağ'a bağlı Gelezerde köyünde doğmuştur. Babası Seyyid Mahmud Gelezerdîdir. Kerkük ve Karadağ bölgelerinin saygın Kâdirî şeyhlerinden Hasan Gelezerdî (ö. 1175/1762)'nin torunudur. Pek çoğu müderris ve mutasavvıf olarak faaliyet yürüten aile mensuplarının yanında iyi bir medrese eğitimi almıştır. Hocaları içinde Şeyh Mustafa Berzencî ile Müftü Çavmâr (Berrak gözlü Müftü) adıyla tanınan Molla Ahmed el-Pîr Hasaney en çok tanınanlardır.²⁹

Başarılı bir medrese tahsilinin ardından Osmanlı Devletinin ilmiye sınıfı arasında seçkin bir yer edinmiştir. Sırasıyla Irak'ın Köysançak, Kût, Müntefek ve Kerbela şehirlerinde kadılık görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra Anadolu'ya geçen Seyyid Ahmed Faiz, Kastamonu kadılığına tayin edilmiştir. Kastamonu'daki görevinin ardından Irak'ın ikinci büyük vilayeti olan Musul'a kadı olarak atanmıştır. Bu görevini başarıyla yürüten Seyyid Ahmed Faiz, bu defa İstanbul'a çağırılmış ve Maarif Genel Meclisi üyeliğine seçilmiştir.

Arapça, Farsça, Kürtçe, Türkçe, Rusça ve Fransızca olmak üzere toplam altı dil bilen Seyyid Ahmed Berzencî, bu kabiliyetini yazdığı *Kenzü'l-lisâni'l-meknûz* adlı manzum eserinde ustaca ortaya koymuştur. Ayrıca Sultan İkinci Abdülhamid'i medh ettiği Türkçe ve Farsça iki kaside kaleme almıştır.³⁰

Kastamonu ve İstanbul'da yaşadığı dönemlerde Türkçeyi çok iyi öğrenen Seyyid Ahmed Berzencî, ilmiye sınıfı içinde Sultan İkinci Abdülhamid'in siyasi uygulamalarına açık destek veren âlimlerdendir. Edirne'de görev yaparken yazdığı *el-Hablü'l-metîn fi tatbiki'l-Kânûni'l-Esâsi maaş-şer'i'l-Mübîn* adlı eseri bu hususun yazılı şahididir.³¹

26 Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951), 125.

27 İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında* (İstanbul: Nurgök Matbaası, 1959), 2: 136.

28 Süreyya, *Sicill-i Osmani*, 1: 92.

29 Müderris, *'Ulemâunâ*, 84.

30 Müderris, *'Ulemâunâ*, 84-85.

31 Ahmed Faiz Berzencî, *el-Hablü'l-Metîn fi Tatbiki'l-Kânûni'l-Esâsi maaş-şer'i'l-Mübîn* (Edirne: Edirne Vilayet Matbaası, ts.), 1-39.

Arapça Eserleri:

1. Kenzü'l-lisâni'l-meknûz
2. es-Sihru'l-helâl fi ta'rîfâtî'l-ulûm
3. Hülâsatü'l-akîde fi şerhi'd-Dürreti'l-Ferîde
4. Tuhfetü'l-ihvân fi şerhi fethi'r-Rahman fi'l-me'ânî ve'l-beyân
5. Enfesü'l-fevâid fi şerhi'l-ferâid fi ilmi'l-Kelâm
6. Hayrû'l-eser fi'n-nusûsi'l-vâride fi medhi âli Seyyidi'l-Beşer
7. ed-Dürrü'l-manzûm fi izâhi meştemele alâ seb'ati ulûm
8. Behçetü'l-beyân fi şerhi Tuhfeti'l-İhvân
9. İrşâdü'l-ibâd ilâ sahihi'l-i'tikâd
10. es-Seyfü'l-meslûl fi'l-kat'î bi necâti usûli'r-Rastûl
11. Nassu'l-Kur'ân fi vucûbi itaati's-sultan
12. Ebha'l-klâid fi nazmi'l-ferâid fi ilmi'l-keâm

Türkçe Eserler

1. el-Bedrû'l-kâmil fi'htisâri't-ta'rîf ve'l-avâmil
2. et-Teshîlâtü'l-Berzenciyye fi avâmile cedveliyye fi ilmi'n-Nahv
3. Celâü't-araf fi'htisâri's-Sarf
4. er-Risâletü'l-Hamîdiyye fi'htisâri'n-Nahvi ve's-Sarfi bi'l-lügati't-Türkiyye
5. el-Hablü'l-metîn fi tatbiki'l-Kânûni'l-Esâsi maaş-şer'i'l-mübîn
6. Zübdetü'l-Âmâl fi tercümeti nusûsi'l-âl

Farsça Eseri

Ravzatü'l-ezhâr fi şerhi Ğâyeti'l-İhtisâr fi'l-Fıkıh

Resmi devlet görevinin yanında hayatı ilim ve telifatla geçen Seyyid Ahmed Faiz Berzencî, İstanbul'da iken 1337/1918 yılında vefat etmiştir.³²

Sonuç

Berzenciler Osmanlı döneminde ilim, tasavvuf ve siyaset alanlarında etkili olan Iraklı bir ailedir. Bu aile güçlü bir toplumsal altyapıya sahip olduğu Irak'ın Şehrezor vilayeti dışında, Anadolu'da da ilmiye sınıfı arasında saygın bir yer edinmiştir.

Aileye ismini veren Berzence köyü aile mensuplarının ilim ve maneviyat merkezi olmuştur. Berzenciler Irak'taki ataları Seyyid Musa ve Seyyid İsa Berzencî'den beri Irak, İran ve Anadolu'da ilim ve irşadla uğraşmışlardır. Irak'ta on altıncı yüzyıla kadar Kübreviyye tarikatının Berzenciyye ve Nurbahşiyye şubelerini temsil etmişlerdir. Kuzey Irak ve İran'da Kâdiriyye, Halvetiyye ve Nakşibendiyye gibi Sünnî tarikatlar ile Havraman ve Kerkük bölgelerinde yaygın olan Kâkaiyye ve Berzenciyye gibi heterodoks tasavvufî yapılanmaların öncü şahsiyetleri yine Berzenciler olmuştur.

³² Müderris, 'Ulemâunâ, 84.

Anadolu coğrafyası Berzencî ulemasının Irak ve İrandan sonra faaliyet yürüttükleri bir bölgedir. Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Anadolu'da ilmiye sınıfı arasında yerlerini alan Berzenciler içinde İbnü'l-Arabî müdafaasını yazan Şeyh Mekki Efendi, İkinci Mahmud'un hocası Abdurrahman Harpûti ve Kastamonu Kadısı Ahmed Faiz Berzencî en çok tanınanlardır.

Osmanlı Sultanlarına yakınlık ve devletin siyasî ve toplumsal karar ve uygulamalarına verdikleri destek, Anadolu'da görev yapan Berzencî ulemasının ortak noktalarını oluşturmuştur.

Kaynakça

- Arslan, Abdürakip. "Emîr-i Kebîr Seyyid Ali Hemedânî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri". Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2017.
- Berzencî, Ahmed Faiz. *el-Hablü'l-Metîn fî Tatbiki'l-Kânûni'l-Esâsî maaş-Şer'i'l-Mübîn*. Edirne: Edirne Vilayet Matbaası, ts.
- Gündüz, İrfan. *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâüddîn*. İstanbul: Seçil Ofset, ts.
- Harîrizâde, M. Kemaleddin. *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâyık fî Beyân-ı Selâsili't-Tarâik*. İbrahim Efendi, 432: 256a-258a. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi.
- Harpûti, Abdurrahman. *Mustafa Nümâi b. Ahmed Harpûti'ye Verdiği İlim İcâzeti*. 235: 4a-7b. Ankara Milli Kütüphane.
- Kâşifi, Hüseyin b. Ali. *Reşehâtu Ayni'l-Hayât fî Menâkibi Meşâyihî't-Tarikati'n-Nakşebendiyye ve Âdâbihimi'n-Nebeviyye ve Esrârihimi'r-Rabbâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- Kavak, Abdulcebbar. *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak'ta Tasavvuf (17. Yüzyıl)*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2016.
- Komisyon. *el-A'mâlu'l-Kâmile liş-Şeyh Maruf el-Berzencî el-Kürdî*. Thk. Baba Ali b. Şeyh Ömer Karadâği, Mahmûd Ahmed Muhammed, Muhammed Ömer Karadâği. Bağdat: Matbaatü'l-Âni, 1984.
- Mardin, Ebülulâ. *Huzur Dersleri*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951.
- Mustafa, Nazdar Celil. *Devru'l-'Ulemâi'l-Kurd fî'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Erbil: Matbaatu Hacı Haşim, 2013.
- Müderriş, Abdülkerim. *Binemâleyê Zanyârân*. Tahran: Çaphâne-i Ânâ, 1389.
- 'Ulemâunâ fî hidmeti'l-ilmî ve'd-dîn. Bağdat: Dâru'l-Hürriyye, 1983.
- Rojbeyânî, Muhammed Cemil. *Dâkûk*. Bağdat: Matbaatü'l-Mecma'i'l-'İlmiyyi'l-Irakî, 1983.
- es-Selefi, Abdülmecid v.dğr. *İkdu'l-Cümân fî Terâcimi'l-'Ulemâi ve'l-Udebâi'l-Kurd ve'l-Mensûbine ilâ Muduni ve Kura'l-Kurdistan*. B.A.E: Dâru'l-Asâle ve't-Turâs, 2008.
- Sunguroğlu, İshak. *Harput Yollarında*. İstanbul: Nurgök Matbaası 1959.
- Süreyyâ, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Süveyrikî, Muhammed Ali. *Mu'cemu a'lâmi'l-Kürd*. Süleymaniye: Binkey Jîn, 2006.
- Şeyh Mekki Efendi. *el-Cânibü'l-Garbi fî Halli Müşkilât-ı Şeyh Muhyiddin İbnü'l-Arabî*. Tahran: İntişârât-ı Mevlâ, 1364.
- Şeyh Mekki Efendi. *İbn Arabî Müdafası*. Çev. Ahmed Neyli Efendi, haz. Halil Baltacı. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Şorice, Şeyh Mahmûd. *Bahrü'l-Ensâb bi Şumûli'l-Ecdâd*. Yazma Eserler Bölümü. Süleymaniye Bingey Jîn Kütüphanesi.
- Yazıcı, Tahsin. "Hemedânî, Emîr-i Kebîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 186-188. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.